

Stručni rad

AKADEMSKO NEPOŠTENJE UČENIKA I UMJETNA INTELIGENCIJA: NOVI IZAZOVI ZA NASTAVNIKE

izv. prof. dr. sc. Nina Pavlin-Bernardić

Odsjek za psihologiju, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu

Tomislav Gundić, mag. psych.

Kineziološki fakultet, Sveučilište u Zagrebu

Sažetak

Ovaj rad analizira akademsko nepoštenje učenika u kontekstu obrazovanja, s posebnim naglaskom na upotrebu umjetne inteligencije. Umjetna inteligencija, poput alata ChatGPT, nudi brojne prednosti u obrazovanju, ali i olakšava akademsko nepoštenje učenika omogućujući generiranje zadaća, eseja i prezentacija. Umjesto isključivog fokusiranja na detekciju korištenja umjetne inteligencije, rad sugerira prevenciju kroz edukaciju nastavnika i učenika o etičnom korištenju AI-ja. Naglašava se i važnost jasnih pravila, konzistentnih reakcija nastavnika na učeničko akademski nepošteno ponašanje te razvijanja svijesti o važnosti akademske čestitosti. Rad sugerira na koje se načine nastavnici mogu nositi s takvim izazovima koje donosi korištenje umjetne inteligencije u obrazovanju.

Ključne riječi: akademsko nepoštenje, umjetna inteligencija, nastavnici

1. Uvod

Prema jednoj od najobuhvatnijih definicija, akademsko nepoštenje učenika odnosi se na svaki postupak ili ponašanje koje krši postojeća pravila o polaganju testova ili izvršavanju zadataka, daje nepravednu prednost jednom učeniku u odnosu na druge, ili smanjuje točnost zaključaka o postignuću učenika [1]. Dakle, akademsko nepoštenje je širi pojam od samo varanja na testovima, iako je takva vrsta varanja najčešći oblik. Osim toga, česti oblici varanja su i prepisivanje od drugih na testovima, prepisivanje zadaća, pomaganje drugim učenicima u varanju (npr. davanje kolegama iz razreda da prepisu neki zadatak iz testa ili zadaću) te razne druge metode, od „klasičnog“ došaptavanja u razredu i korištenja „šalabahtera“ do korištenja interneta ili umjetne inteligencije kao pomoći u zadacima u školi ili domaćoj zadaći.

2. Akademsko nepoštenje učenika u Hrvatskoj

Razni oblici akademskog nepoštenja kod učenika u Hrvatskoj su relativno česti. Tako je u jednom istraživanju na uzorku učenika srednjih škola [2] 92.7% učenika izjavilo kako je varalo najmanje jednom ili više puta tijekom svog obrazovanja. U istraživanju na većem uzorku, koje je obuhvatilo sve javne osnovne škole u četiri hrvatske županije [3], pokazalo se da 79,6% učenika osmih razreda prepisuje domaće zadaće (preko 30% njih je označilo da to rade često ili gotovo uvijek), a 89,2% učenika doživljava da im drugi učenici šapću kada ne znaju odgovor na postavljeno pitanje. U istraživanju iz 2015. koje je obuhvatilo 400 nastavnika osnovnih, srednjih škola i fakulteta [4] 24,2 % nastavnika smatralo je da njihovi učenici/studenti varaju često, njih 45,9 % smatralo je da varaju ponekad, a 21% da rijetko. Također, smatrali su da se najčešće javljaju ovi oblici varanja: davanje drugim učenicima da prepisu njihove odgovore na testu, plagiranje domaćih zadaća i eseja, „došaptavanje“ s drugima na testu, prepisivanje od drugih te korištenje „šalabahtera“. Zanimljivo je da je 60 % nastavnika označilo da je ignoriralo varanje učenika barem jednom, dok je 40 % označilo da ga nikada nije ignoriralo. Na pitanje kako su reagirali na varanje na testovima (primjerice, korištenje „šalabahtera“, mobitela ili prepisivanje od drugih), najviše njih (40 %) je odgovorilo da su upozorili učenike, a rjeđi

su bili odgovori o smanjenju ocjene ili bodova ili oduzimanju testa. Još jedan zanimljiv nalaz tog istraživanja bio je da najviše reagiraju nastavnici osnovnih škola, a najmanje sveučilišni nastavnici, za koje se pokazalo da često samo upozore studente na takav prijestup.

Za vrijeme pandemije COVID-19, 2020. i 2021. godine su se nastava i testiranje učenika često odvijali online, što je otvorilo mogućnosti za nove oblike akademskog nepoštenja učenika. Tako su u Španjolskoj autori jednog istraživanja [5] napravili analizu pretraživanja informacija na internetu o varanju na ispitima, u kojoj su obuhvatili podatke od 2016. do 2020. Pokazalo se da je za vrijeme pandemije došlo do značajnog porasta pretraživanja informacija o tome kako varati na ispitima, osobito za online ispite. Varanje na online ispitima obuhvaćalo je ponašanja kao što su nedozvoljena komunikacija s drugima (primjerice kolegama i članovima obitelji), nedozvoljeno korištenje interneta kao pomoć u pisanju odgovora te preuzimanje cijelih odgovora s interneta. U Hrvatskoj su autorice jednog istraživanja [6] ispitale srednjoškolce o njihovom varanju za vrijeme online ispita tijekom pandemije. Ispitivanje je provedeno nakon što je online nastava prestala, kako bi učenici odgovarali što iskrenije o svom ponašanju dok je trajala. Između ostalog, ispunjavali su Skalu varanja na online ispitima (primjer pitanja je: „Koliko si često tijekom online pisanog ispita/testa pretraživao/la internet kako bi našao/la odgovore na pitanja?“). Odgovore na pitanja davali su na ljestvici od 1 („nikad“) do 5 („gotovo uvijek“). Pokazalo se da je aritmetička sredina njihovih odgovora bila 3,48, što je upućivalo na veću čestinu njihovog varanja nego u ranijim istraživanjima, koja su se odnosila na varanje na „klasičnim“ testovima provedenima u školi. I u tom, i u drugim istraživanjima ovih autorica s učenicima i studentima u Hrvatskoj, pokazalo se da su kontekstualni uvjeti vrlo bitan faktor za varanje učenika. Drugim riječima, „prilika čini lopova“: ako su učenici u situaciji u kojoj se lakše može varati, češće će to i raditi.

Zanimljivo je da istraživanja ne pokazuju jasnu vezu između moralnog rezoniranja i akademskog (ne)poštenja, pa tako neki autori [7] objašnjavaju da je moguće da akademsko nepoštenje učenici ne vide kao moralni problem već ga smatraju kršenjem socijalnih konvencija. U kontekstu u kojem osoba može u dovoljnoj mjeri racionalizirati svoje nepoželjno ponašanje kako ono ne bi utjecalo na pozitivnu sliku o sebi, moralno rezoniranje će biti nepovezano sa stvarnim postupcima.

U jednoj novijoj meta-analizi [8] tako se pokazalo da je od kontekstualnih uvjeta koji vode do češćeg varanja vrlo bitan čimbenik percipirano varanje drugih vršnjaka. Ako učenici vide (ili im netko ispriča) da njihovi vršnjaci varaju na zadaćama i testovima, veća je vjerojatnost da će i sami to činiti. Ostali bitni kontekstualni faktori su postupci nastavnika kao što su slab nadzor tijekom ispita, blage reakcije ili izostanak upozorenja, kao i fizički uvjeti u učionici, ako omogućuju da lako mogu vidjeti testove drugih učenika. Prilikom online ispita nadzor je često bio manji (unatoč kamerama i ograničenom vremenu za pisanje testova) te ne čudi da je varanje bilo češće.

3. Akademsko nepoštenje i umjetna inteligencija

Sve navedeno vodi i do teme o problemu koji postaje sve istaknutiji u zadnje dvije godine, a odnosi se na korištenje umjetne inteligencije pri rješavanju zadataka vezanih uz školu, kao što je pisanje domaćih zadaća ili eseja. Različiti jezični modeli umjetne inteligencije, kao što su ChatGPT, Microsoft Copilot, Bard ili Gemini svakako imaju brojne prednosti u kontekstu obrazovanja, primjerice učenicima mogu objasniti pojmove i zadatke koji im nisu jasni, prilagoditi razinu objašnjavanja njihovoj dobi i predznanju, zadati im zadatke za vježbu i slično. No, oni mogu učenicima i jako olakšati i ubrzati postupke koji spadaju u akademsko nepoštenje: napisati im zadaće i riješiti zadatke iz raznih školskih predmeta, napisati im eseje, referate, izraditi prezentacije i tako dalje. Tako jedan naš portal [9] prenosi rezultate ankete provedene početkom 2023. godine na američkoj platformi za online učenje Study, u čijoj je anketi sudjelovalo više od 1000 učenika. Preko 89 % učenika označilo je da su koristili ChatGPT za pomoć pri izradi domaće zadaće.

Postoje alati za detekciju plagijata i sadržaja generiranog umjetnom inteligencijom (primjerice, Turnitin ili GPTZero), a s druge strane, postoje alati koji učenicima omogućuju uređivanje tekstova koje je generirala umjetna inteligencija kako bi izgledali „prirodnije“, kao da ih je napisao čovjek. Uz to, treba spomenuti i da alati za detekciju korištenja umjetne inteligencije nisu sasvim pouzdani, nego u tome mogu i pogriješiti, bilo da ne otkriju takav prekršaj u pisanju nekog zadatka ili da lažno proglase učenički zadatak

plagijatom. U ovoj „utrci“ stoga je bitno ne baviti se samo otkrivanjem akademskog nepoštenja, već primarno njegovom prevencijom.

Na koje načine onda možemo učenicima pomoći pri korištenju umjetne inteligencije i ukazati im na to koja su ponašanja nepoštena? Umjesto kretanja od zabrana, učenicima se može pokazati kako da koriste AI za učenje, istraživanje o nekoj temi i kreativne projekte na etičan način. Bitno im je objasniti zašto je akademsko poštenje važno, zašto je u njihovom životu bitno da stvarno usvoje gradivo različitih predmeta, a ne da dođu do ocjena varanjem, te kada i kako smiju koristiti umjetnu inteligenciju u svojim školskim zadacima, uz jasno definirane posljedice zloupotrebe. Odnosno, učenike treba poticati da koriste AI kao alat za pomoć pri učenju, primjerice za rješavanje problema, razvijanje kritičkog mišljenja ili pronalaženje izvora informacija, a ne kao zamjenu za vlastito razmišljanje. Primjerice, AI alati mogu poslužiti za istraživanje ili osmišljavanje raznih projekata, ali učenicima treba objasniti kako razlikovati prihvatljivo korištenje od nepoštenog ponašanja. Ključno je da im se jasno definiraju pravila o korištenju AI alata u zadacima, uz naglašavanje važnosti akademske čestitosti i posljedica zloupotrebe.

Uz to, nastavnici mogu organizirati radionice ili projektne zadatke u kojima će učenici demonstrirati kako odgovorno koriste umjetnu inteligenciju, naglašavajući vrijednost truda i originalnosti. Kritičko mišljenje može se razvijati kroz zajedničke diskusije o temama koje učenici istražuju, pri čemu ih treba poticati da argumentiraju svoja stajališta i samostalno donose zaključke. Nadalje, kod zadataka koji se rade izvan škole, može se uvesti sustav dodatnog usmenog pojašnjenja napisanih rješenja ili kratkih refleksivnih eseja koji prate zadatke, kroz koje se može vidjeti na koje su načine učenici razmišljali dok su ih radili.

Ono što je također bitno je da nastavnici glavna pravila o tome što se smatra nepoštenim ponašanjem učenika spominju u svakom predmetu u kojem je moguća zlouporaba umjetne inteligencije, kao i posljedice za to, dogovorene na razini škole. Nastavnici mogu dogovoriti zajedničke kriterije i pravila vezana uz akademsku čestitost i korištenje umjetne inteligencije te ih dosljedno provoditi. Stvaranje zajedničkog kodeksa na razini škole može pomoći u promicanju kulture poštenja i dosljednosti u primjeni pravila. Redovite edukacije za nastavnike, koje će ih informirati o novim alatima i tehnikama varanja, ali i o metodama za prevenciju, mogu dodatno osnažiti njihov rad u

ovom području. U našem se školstvu već kombiniraju različite metode procjene učeničkog znanja i vještina (usmeni i pisani ispiti, praktični zadaci), koje omogućuju objektivniju procjenu o tome koliko su učenici ispunili obrazovne ishode. No, svaki nastavnik treba procijeniti i koliko zadaće koje se pišu izvan škole i mogu se napisati korištenjem umjetne inteligencije utječu na završnu ocjenu te smanjiti taj udio, ili za takve zadatke uložiti trud za detekciju korištenja umjetne inteligencije.

U istraživanju u kojem su ispitani i stavovi nastavnika srednjih škola o tome što bi im moglo pomoći u nošenju s akademskim nepoštenjem [10], nastavnici su istaknuli da je bitna promjena društvene klime i vrijednosti, tj. da se u društvu počnu više vrednovati trud, učenje i poštenje, a ne „snalaženje“ kako bi se došlo do uspjeha. Uz to, i sami su prepoznali da je potrebno da nastavnici međusobno ujednače kriterije i pravila u vezi sankcija za akademski nepošteno ponašanje učenika te da ih dosljedno provode. U tome je svakako bitna i podrška škole.

Kao dodatnu mjeru, škole mogu poticati proaktivno informiranje roditelja i uključivanje u razgovore o tome kako umjetna inteligencija oblikuje obrazovni proces te kako oni mogu pomoći osigurati korištenje tehnologije na etičan i odgovoran način kod njihove djece.

Uz sve navedeno, bitno je stalno isticati važnost ulaganja truda i učenja kod učenika. To može uključivati redovite rasprave o vrijednostima obrazovanja i važnosti usvajanja gradiva, a ne samo postizanja visokih ocjena. Na taj način ne samo da se preveniraju oblici akademskog nepoštenja, nego se i razvijaju temelji za odgovoran i etičan pristup učenju.

4. Zaključak

Zaključno, u Hrvatskoj su razni oblici akademskog varanja česti te se to može očekivati i za korištenje umjetne inteligencije. Mogućnosti koje pruža umjetna inteligencija u obrazovanju, kako pozitivne, tako i one koje se odnose na postupke akademskog nepoštenja učenika, stalno napreduju. Stoga je bitna kontinuirana edukacija nastavnika o tome što sve varanje korištenjem umjetne inteligencije može uključivati i koje aplikacije ga mogu detektirati, ali i o ograničenjima takvih aplikacija. Pošto istraživanja pokazuju da nastavnici ne reagiraju uvijek na akademski nepoštena ponašanja učenika, u školama je bitno poticati konzistentnost nastavnog osoblja u tome, ali i stalno educirati i podsjećati učenike na važnost akademske čestitosti.

5. Literatura

- [1] Cizek, G. J. (2004). Cheating in academics. U: C. Spielberger (Ur.), *Encyclopaedia of applied psychology* (str. 307-311). Academic Press.
- [2] Šimić Šašić, S. i Klarin, M. (2008). Varanje u srednjim školama u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini. *Društvena istraživanja*, 18(6), 999-1022.
- [3] Ristić Dedić, Z., Jokić, B., Matić, J., Košutić, I. i Šabić, J. (2017). Kakve su navike učenja, obrasci pisanja (prepisivanja) domaćih zadaća i percepcija meritokracije. Populacijska perspektiva: Krapinsko-zagorska, Međimurska, Varaždinska i Zagrebačka županija. Institut za društvena istraživanja u Zagrebu.
- [4] Štambuk, M., Maričić, A. i Hanzec, I. (2015). Cheating is unacceptable but... Teachers' perceptions of and reactions to students' cheating at school and universities. *Croatian Journal of Education*, 17(4), 259-288.
- [5] Comas-Forgas, R., Lancaster, T., Calvo-Sastre, A., Sureda-Negre, J. (2021). Exam cheating and academic integrity breaches during the COVID-19 pandemic: An analysis of internet search activity in Spain. *Helyon*, 7, 1-8.
- [6] Pavlin-Bernardić, N., Bosnar, K. i Putarek, V. (2023). Čini li prilika lopova? Varanje gimnazijalaca na pisanim online ispitima tijekom pandemije COVID-19. U: Kapović, I., Palanović, A. i Šošćarić, M. (Ur.), 26. Dani Ramira i Zorana Bujasa: međunarodni psihologijski znanstveni skup (str. 106). Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
- [7] Murdock, T. B. i Stephens, J. M. (2007). Is cheating wrong? Students' reasoning about academic dishonesty. U: E. M. Anderman i T. B. Murdock (Ur.), *Psychology of academic cheating* (str. 229–251). Elsevier Academic Press.
- [8] Zhao, L., Mao, H., Compton, B. J., Peng, J., Fu, G., Fang, F., Heyman, G. D. i Lee, K. (2022). Academic dishonesty and its relations to peer cheating and culture: A meta-analysis of the perceived peer cheating effect. *Educational Research Review*, 36, 100455.
- [9]<https://www.novolist.hr/ostalo/sci-tech/tehnologija/umjetna-inteligencija-dize-mogucnosti-varanja-u-skolama-i-fakultetima-na-novu-razinu/> Preuzeto 1. 12. 2024.
- [10] Pervan, A. (2019). Nastavnička percepcija akademskog nepoštenja u srednjim školama: uloga nekih individualnih i kontekstualnih varijabli [Neobjavljeni diplomski rad]. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.